

Lysesiv og sivlys

Af V. J. Brøndegaard

Engang du mere skattet var og kendt.
Hvornår dit renommé fik bladet vendt?
Dengang da glødelamperne blev tændt.

Johs. Boolsen: Stille Verdner (1942), 21.

Lys og varme hørte altid til menneskets primitive livsbehov. På nordligere breddegrader, hvor naturen var sparsom med begge dele, gjaldt opfindsomheden derfor især den kunstige belysning.

Fra forhistorisk tid (o. 20.000 f. Kr.) er fundet lamper af sandsten med udhuling til fedt eller tran og i modsatte side en lille rende, hvor vægen lå – måske allerede dengang en stump sivmarv. Omkring Middelhavet blev brugt lignende lamper af ler; de gamle germanske lerlamper havde en åbning i midten og omkring denne tre fordybninger til vægen (1).

Romerske forfattere omtaler brugen af hampe- og hørvæger, men også marven af »siv« (Scirpus eller Juncus) vædet med olie, talg, voks eller beg (»usus ad ... lucernarum lumina praecipua medulla«) til lamper ved f. eks. dødsbårer (2).

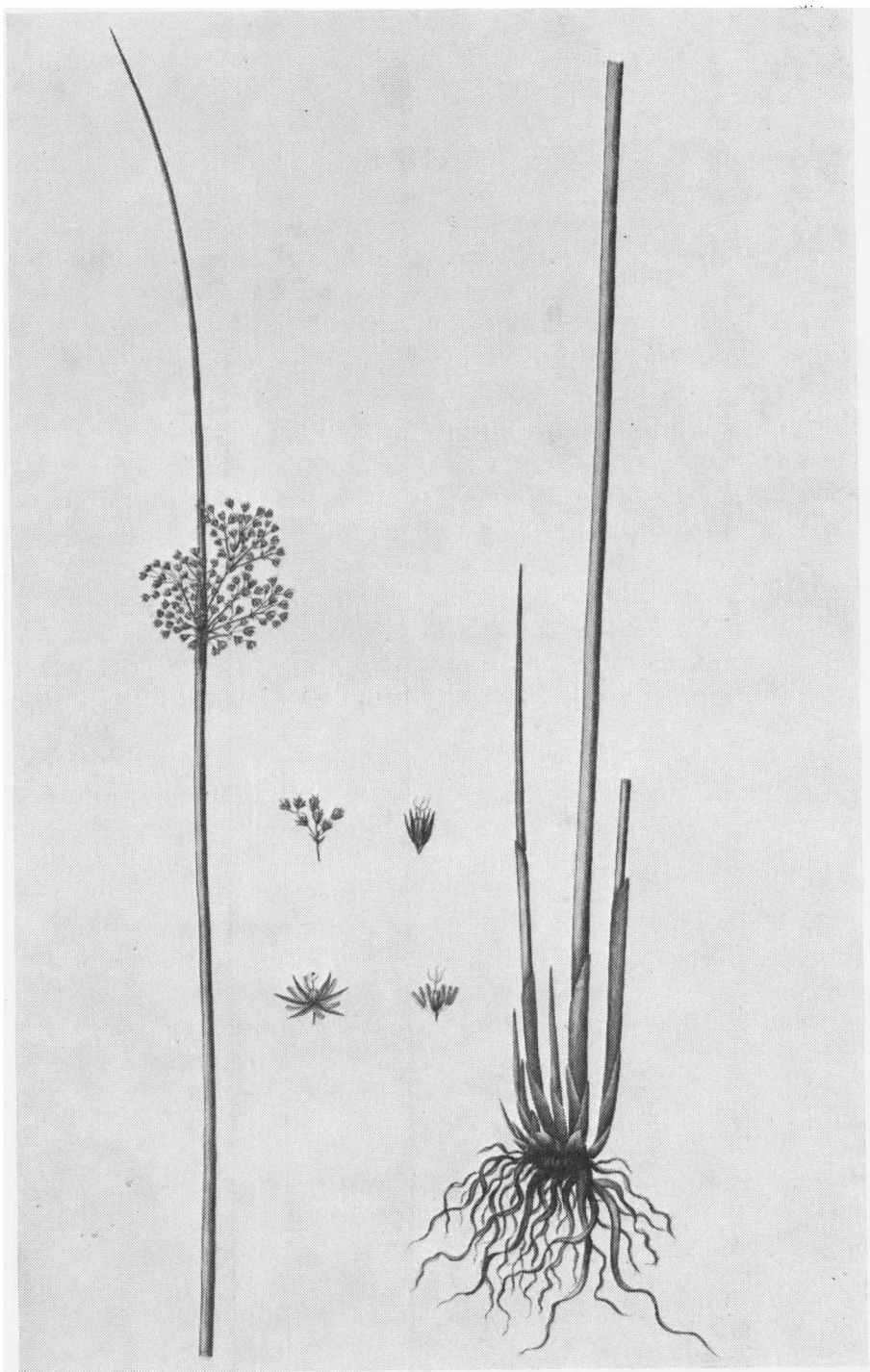
Olie- og tranlamper med skål(e) og sivmarv som væge var kendt i 1200–1300-tallet; på Paris' gader gik sælgere og råbte: *Jonc paré pour mettre en lampe!* (3) (jnf. s. 41). Ved Nordsøens kyster blev benyttet et stort sneglehus med sivvæge (4).

At forlænge dagen med kunstig belysning blev imidlertid af den jævne befolkning regnet for en »luksus«, der kunne spares. »Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise,« lød gennem århundreder et engelsk ordsprog. Selv simple lys støbt af animalsk fedt om en stump garn, ja endog bomuldsvægen var i de fleste småkårshjem en for stor daglig udgift, den primitive olie- eller tranlampe det langt billigere alternativ. Man anskaffede den én gang for alle, og vægen fik man gratis fra enge, moser o. a. fugtige steder.

Navne

Efter denne anvendelse af stængelmarven blev siv, oftest arterne *Juncus effusus* og *J. conglomeratus*, kaldt (5):

svensk: *veketog*, -*tåg* 1745 ff. (bot. knæsat), *lampvegesäf* 1762, *vek(a)*, *vega-gräs* og *lampegräs* Hall., Skåne;

norsk: *vekesæv*, -frytle 1766, *veikagras*, *søveikje*, *sævveijke*, *veiksæv*, *veikja-gras*, *lampa-*, *kolaveike* (kola = tranlampe), *ljoss-*, *lysa-*, *lyssiv* (bot. knæsat), *ljøsrak*, *raksæv*, i stednavne: Sæveikemyra, -grova, Vekjærran, Vekjærmyran, -bakkan;

færøsk: *vaikur*, *veikur* o. 1780 ff.;

dansk: *lysesiv* 1688 ff. (bot. knæsat), *lampevægesiv* 1775, *vægesiv* 1793 og Bornholm 1943, *lampevæger* Ålborgeggen o. 1870, *lampesiv* Vendsyssel o. 1900, *pillesiv* (pellsyvier) Jylland o. 1870 ff. (marven blev pillet ud);

tysk: *dochtbinse* 1794, 1808;

hollandsk: *pitrusch* (knæsat), *pitbies*, *riskepit* (pit = kærne, marv, væge);

engelsk: *candle-rush* 1578 ff.;

fransk: *jong à mèche*, oldfr. *jonc* = siv og lampevæge;

italiensk: *giunco da stoppini* (stoppini = væge, vægesiv);

gælisk, irsk: *luacher* 'glans, klarhed, lampe' jnf. sanskrit *lauchanan* af *lauch* = lys.

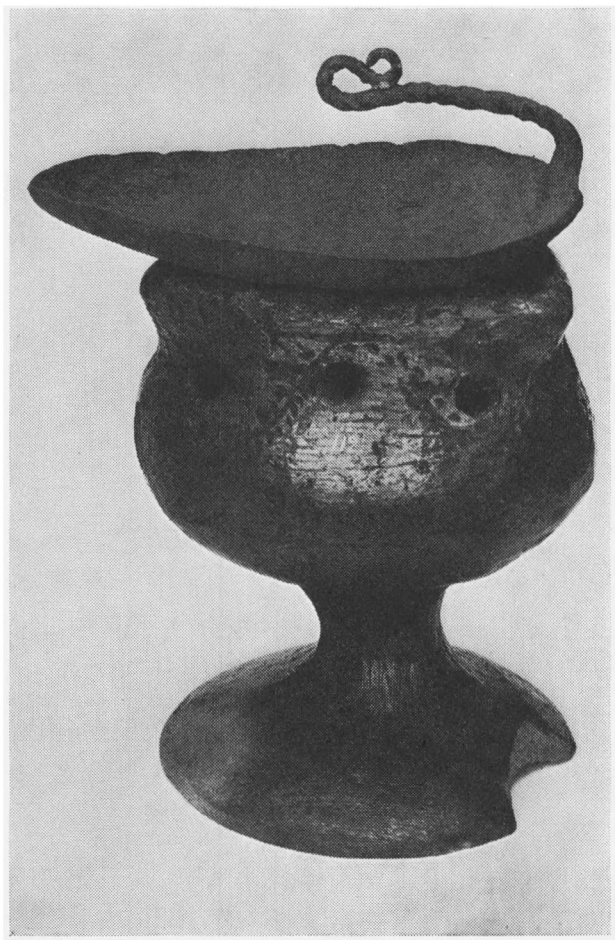
Danmark

Den runde 30–80 cm lange sivstængel er fyldt med et snehvidt, bøjeligt og fjerlet, porøst væv bestående af stjerneformede celler. Denne marv blev i Vestjylland kaldt *æ mal*, Thy *sibbe*, Fyn *snork*, og stænglerne blev gerne samlet af børn. De bedste (med den tykkeste marv) fik man omkring Mikkelsdag (29. september) og ved fuld- eller nymåne (Jylland) (6). Hvor der i Nordjylland ikke groede lysesiv, kom fattigfolk andetsteds fra og fik dem i bytte for fiskeaffald (7).

Om de »ubekostelige lampevæger« oplyser et tidsskrift 1804 (8): Disse består af marven af siv (den såkaldte vægesiv er især anvendelig til dette brug) og fås ved at afskalle barken i strimler med en lille kniv. Man begynder ved den øverste ende og fortsætter afskalningen, til der kun er en lille strimmel tilbage, hvorpå marven bliver siddende; andre stryger den ud med tommelfingerne. Man kan også presse marven ud fra oven og nedefter med en ståltråd, men så bliver marven for sammenpresset og knækker flere steder, når man retter den ud, og den brænder ikke så godt som den afskallede.

Tilsvarende i nyere optegnelser: det behændigt glidende tryk af en tommelfinger langs stænglen med længdesnit pressede marven ud som en lang sammenhængende tarm (9). Eller to nåle stukket korsvis gennem stænglen og trukket langs denne førte marven med (10). Stængelbarken kunne også pilles forsigtigt af; da den skøre marv let brækkede, lod man gerne en strimmel grøn bark sidde tilbage som støtte for vægen. Efter at være skåret i stykker passende

Lysesiv, Juncus effusus, efter »Flora Danica«.

*Jysk fedtlampe
(Herning Museum).*

til en aften eller nat hængtes de i små bundter til tørre i solen, ved skorstenen eller over kakkelovnen (11).

Marvstumperne blev siden gennemvædet med tælle eller stearin og brugt som *pråse*; man anbragte stumpen i en *profit* (klemme) eller satte den fast mellem *lysbukkers* (stagens) pibe og en opretstående gren (12). *Sivlampen* af ler eller blik nævnes litterært fra 1795 (13). Den mest almindelige havde øverst en flad skål til brændvædsken, under den en anden større, *tiggeren*, til at opfangne dryp; sivvægen (evt. flettet af flere marvlængder) lå på en fordybning, *næbbet*, i øverste skål (14). *Smadderkatten* eller *lampeskåret* hang på et søm, en lille flad blikkop var loddet på en ombøjet strimmel blik, der tjente som håndtag; med balanceophænget kunne blusset gøres stærkere og svagere (15). Den tarveligere *fedtlampe* havde form som et timeglas på stage, i det nedre

brede bøger lagde man gløder til at smelte tællen i en lille løs halvflad skål ovenpå; vægen ragede frem af en knækformet tud (16). Juleaften brugte man ekstra mange sivvæger – som regel fem – i olie- eller tranlampen (Slesvig) (17). *Sivlyset* var blot et stykke marv dyppet i olie eller en prås med tande af siv (18).

Det blev hævdet, at sivvægen kun brugte halvt så megen tran og lugtede mindre end en væge af hør eller hamp. »Den ... brænder meget klarere og bedre i olielamper end bomulds- eller hampevæger, fordi den hverken har knuder eller andre ujævnheder, men er overalt af lige styrke, og formedelst dens svampeagtige konsistens er den fortrinlig egnet til at indsuge olien« (1804) (19). Lampen passede sig selv, men var slem til at ose og lyste netop så meget, at man kunne skimte hinanden i stuen; at læse, sy o. s. v. var kun muligt lige under den. Med en nål eller pind måtte vægen dog cirka hvert 10. minut skubbes længere op i klemmen eller ind i skålen, efterhånden som den blev til aske (20). Efter petroleumslampens fremkomst brugtes sivlampen stadig på Rømø som vågeblus (21); i Nordsjælland fortæller en kone f. 1866, at hun plukkede gæs ved lyset af en sådan lampe (22).

Sverige

I Sverige kan anvendelsen af sivvæger føres tilbage til 1438 (23). P. Kalm oplyser fra rejsen gennem Bohuslän 1742 (24), at man som væge i tranlampen lægger *knappetog* (*Juncus effusus*), der helst skal plukkes ved fuldmåne i september; yderbarken rives af på den ene side af stænglen, hvorefter man med en tommelfingernegl skyder marven ud. »Dessa lampor gävo et så klart sken ifrån sig, som et annat ordinairt ljus kunnat göra; man kunde näppeligen känna någon lukt då de brändes«, og der siges om dem, at »de brinna alltför väl, äro goda och jämna som bomull, röka icke ... samt tära och öda på långt när ej så mycket tran som de [væger] af blå eller hampa eller lin«.

Fire år senere (1746) foretog Linné sin Västgötarejse og skriver om stuebelysningen på Tjörn, at lampen bestod af et lille stykke firkantet blik fyldt med torsketrans – »i stället för veke togo de torkade och skalade stjälgar av *tog*, som väl oljade lades i ett hörn på lampan och itändes, då dessa vekar brunno långt bättre än någon bomullsveke«. Da trannen ofte dryppede fra den indbøjning, hvori vægen lå, var nedenunder hængt en anden skål til at opfange dryppene. Disse lamper hang for det meste på en krog over ildstedet (25).

På Göteborg museum har en type hængelamper af jern fra Bohuslän to skeformede skåle, den øverste er tranbeholderen og bærer vægen, en tilsvarende mindre opfanger tran, som spildes fra beholderen. Typen (med én skål) kendes allerede i 1300-tallet. Det var meget svært at holde lamperne brændende, da det mindste vindpust kunne slukke den lille flamme. Man stillede derfor på siden en lille dejtruglignende skærm kaldt *ljuskisten* eller *ljushatten* formet

som en esses skorstenshat. Meget almindelig i det vestlige Sverige var en bordlampe af glaseret ler med håndtag; en sokkel fra den nedre større skål til spildtrannen bærer brændstofbeholderen forsynet med en lille tud til vægen. En nyere form (slutn. 1700-tallet) har et lille jernhylster, der holder vægen opret, så der ikke spildes olie (26).

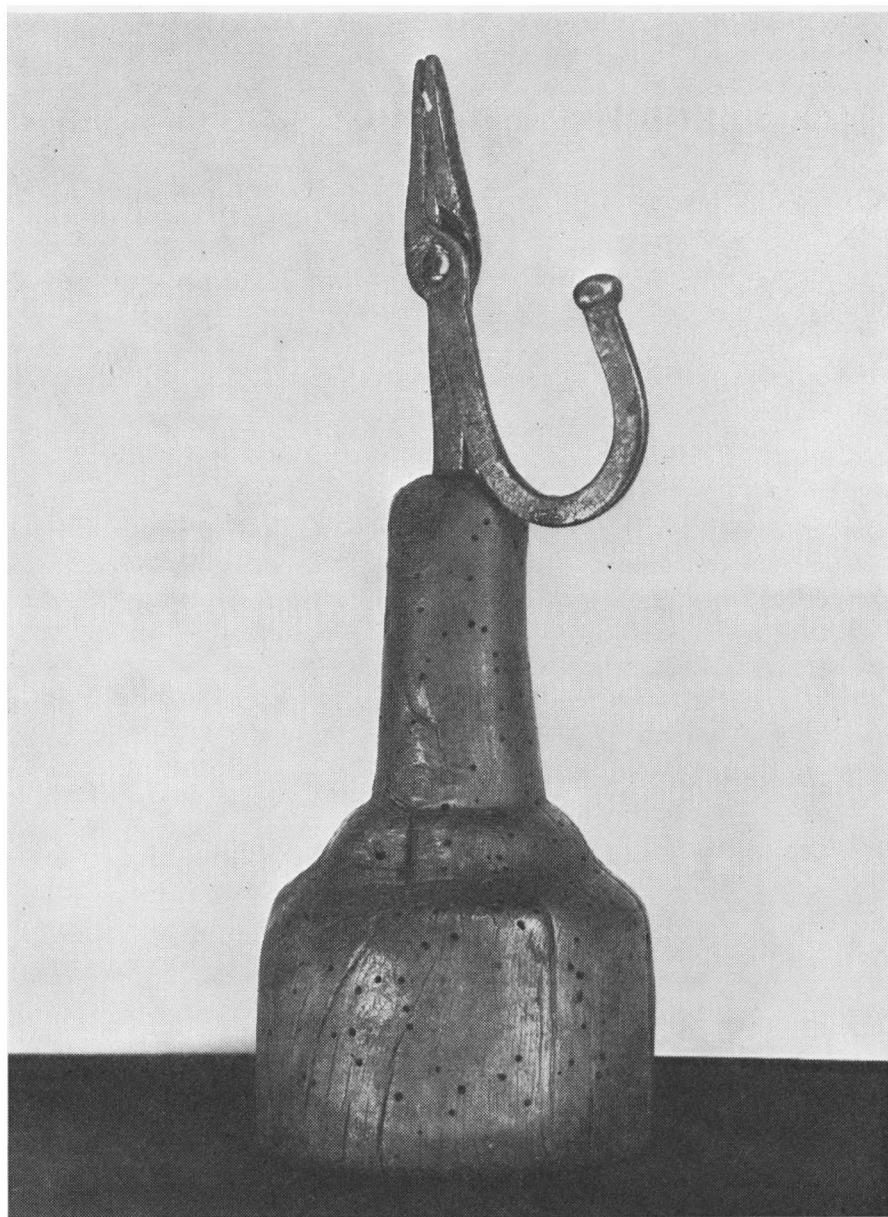
Der blev brugt væger af siv (»lampagräs«) i Halland og Skåne (27); Retzius oplyser 1800, at marven trækkes ud med to korsstillede knappenåle (28). I en indberetning fra Lindome (Halland) til Dialekt- og ortsnamnsarkivet i Lund hedder det: »Veken . . . till dessa lampor [med tran eller rapsolie] var till det mesta det inre av ett sävstrå som kallades *vegagräs*, det växer i kärr och mader« (29).

Norge

Iflg. Hans Strøm's beskrivelse af Søndmør 1762 (30) anvendes lysesiv undertiden som lampevæge og »med den Fordeel, at den tredie Deel af Tranen derved kan spares«, men marven skal samles i voksende måne og helst fuldmåne, da er stænglerne fyldt, i aftagende måne mere eller mindre tomme. C. F. Schübeler kan 1885 berette, at overhuden flås af, så marven er tilbage, men »jeg har aldrig seet, at man har brugt disse Væger, sandsynligvis maa de være ret hensigtsmessige« (31). Ove Arbo Høeg har imidlertid mange optegnelser fra tidsrummet 1925–73 (32). Nogle steder, navnlig på Vestlandet, blev sivvægen brugt i pråsen og tranlampen (kola) indtil o. 1880 og igen under 1. verdenskrig; adskillige regnede den for at være den bedste væge, andre syntes den gav et elendigt lys. Marven blev presset ud, idet man førte en negl fra rod til top langs den åbnede stængel eller pillede den ud med en lille spids pind. Det var gerne børnene, man satte til det kedelige arbejde. Folk samlede sivene og drog omkring og solgte bundter af marven, det gav dem en lille ekstraportjeneste.

Fra Rogaland (Suldal) fortæller Albret Vashus (33) om kolalampen af jern, at den var »laga av tvo halvt grunne skaalor, noko paa skap som ein praam der frambrystet vantar. Med bakenden var dei festa – den eine nokre tumar over den andre – til ei jarnplata som var skikka til aa hengja paa veggen. I øvste skaali fyllte dei lyse og la ein veik slik at framenden av denne kom framum i skaalhalsen. I denne var det det brann. Nedste skaali var til aa samla upp dropar. Til kvart veikan brann upp var det aa trekkja han fram. Veikane var mergen av eit slag sev, som dei kalla *ljossev*.«

I Holmesland, V. Agder, fortrængtes kola'en først i 1860–80 af petroleumslampen. Der blev brugt fiskelevertran og som væge en bomuldstråd eller marven af *veikegrass*. »Før bomuld kom i handelen var lysesiv mange steder en nødvendighedsartikel, og til væge var den også bedst, da den ikke røg så stærkt som bomuld. Det har for småfolk været noget af en industri at flække lysesiv

Tanglignende holder på træfod til den fedtstofpræparerede marvstump; armen tilhøjre fungerer som modvægt. (Hastings Museum).

og tage marven ud. Denne solgtes i ganske små bundter omviklet med bast. Endnu i 1860'erne kostede et bundt væger 2 skilling» (34).

Den engelske praksis at støbe marven i talglys (*candle-rush*, se nedenfor) synes ikke at have været kendt i Norge.

Færøerne og Island

Sivmarven blev også på Færøerne benyttet som væge i tranlamper; den første, som omtaler det, er Jens Chr. Svabo o. 1780 (35). Hertil sigter gåden: Det magreste i landet drikker det fedeste af søen = vægen i tranlampen (36).

På Island var den mest simple lampe en udhulet sten, senere en beholder med en i tran frit svømmende væge, sædvanligvis ikke sivmarv men spundet af kæruld (*Eriophorum*), der også tjente som væge i støbte lys (37).

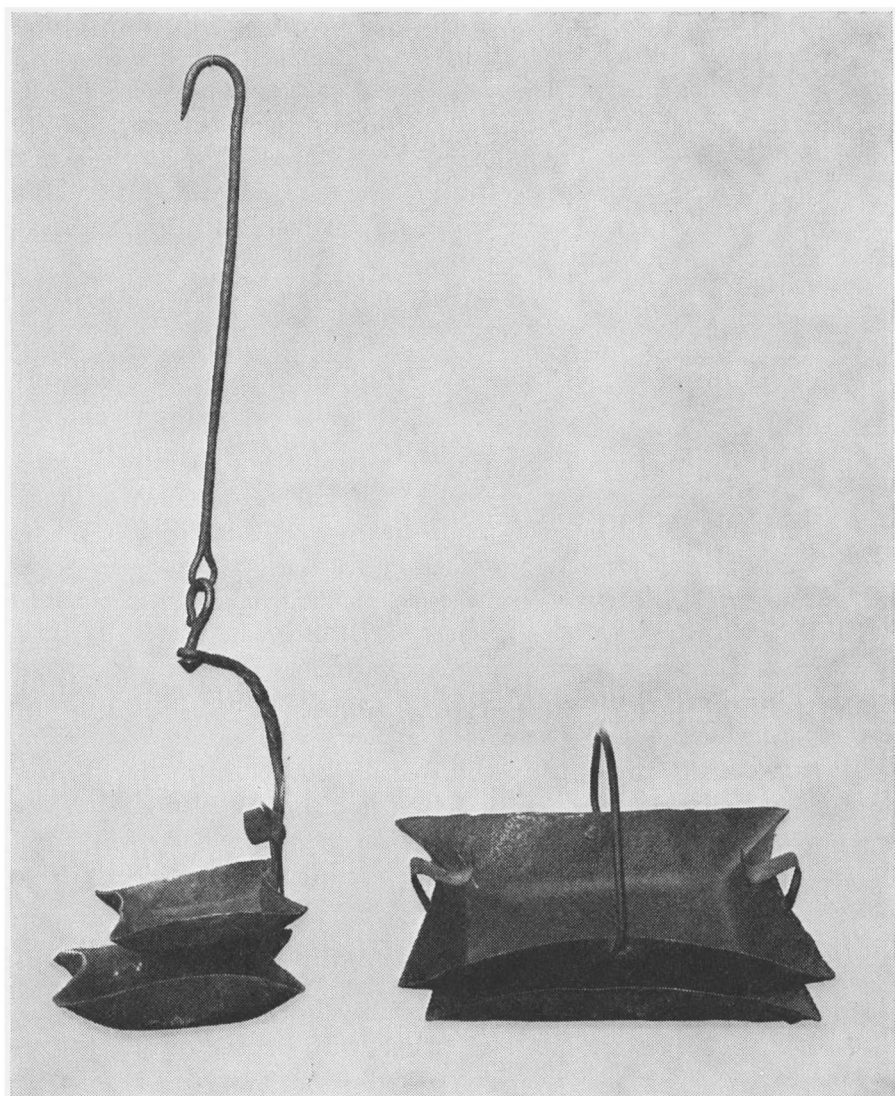
England, Skotland og Irland

Efter det foreliggende materiale at dømme har sivlyset (*rush-light*) været særlig udbredt i Storbritannien, hvor det litterært kan føres seks århundreder tilbage. Wm. Langland opregner i slutningen af 1300-tallet en husmoders arbejder: hun skal karte, sy, lappe, vaske, skure, spinde og *peal rushes* (pille marven ud af siv) (38). Ordet *rush* synes forhen at have været synonymt med lampevæge (wick); således skriver Baret 1580 om »the rush weeke, or match, that maintaineth the light in the lamp«. På Shakespeares tid var det jævne folks eneste belysning – i *The Taming of the Shrew* (1593?) siger Katharina:

Forward, I pray, since we have come so far,
and be it moon or sun, or what you please:
and if you please to call it a rush-candle,
henceforth I vow it shall be so for me.

Gilbert White giver 1775 en udførlig omtale af disse vægers tilvirkning og brug (39). Han indleder med at fortælle om kvinders, børns og gamle folks indsamling af sivene, som er bedst ved midsommertid eller tidligt om efteråret. »Så snart de er skåret af, må de kastes i vand og forblive deri, ellers bliver de tørre og skrumper ind, og barken vil ikke gå af.« Det kræver en vis øvelse at fjerne barken, så der efterlades en ensartet smal og lige strimmel fra rod til top som støtte for marven. Den blev nu lagt på græs og solbleget, derefter tørret og dyppet i kogende fedt eller tælle. »Den påpasselige kone hos en Hampshire fabriksarbejder opbevarer afskummet fra sin stegepande til det brug.« Ca. 1600 siv vejer et pund (lb.) og imprægneres med 6 lb. talg, hvorefter hvert *rush-light* vejer 1/15 ounce. Blander biavleren lidt voks i fedtet, brænder lyset længere tid, samme virkning har fåretælle. White fortsætter:

»Et godt siv, som måler 2 fod og 4 tommer, brænder kun tre minutter under en time, og et længere siv vides at have brændt en time og et kvarter. Sivene

Tranlamper med firkantede skåle til 4 væger. Fra Lolland (t.v.) og Færøerne (t.h.). (Nationalmuseets 3. afd. og Fredericia Museum).

giver et godt klart lys. Det er rigtigt, at vågeblus (watch lights) overtrukket med talg kaster et dystert skær, men deres væge har to skal- eller barkribber, mens vægen i dyppet siv kun har én. Ribberne skal sinke flammens nedbrænding, så lyset varer længere tid. I et pund tørrede siv findes indtil 1600 stk., og

hvis man antager, at de hver lyser en halv time, vil en fattig mand for 3 sh. få 800 timers lys svarende til 33 hele døgn. En fattig familie kan få fem og en halv times god belysning for en farthing (kvartpenny). En erfaren gammel husholder forsikrer mig, at halvanden lb. siv fuldtud forsynede familien året rundt, idet arbejdsfolk de lange dage ikke tænder lys, fordi de står op og går i seng med solen. Små farmere bruger mange lys de korte dage, både morgen og aften i dagligstue og køkken; men de meget fattige, som altid er de dårligste økonomer og derfor vedbliver at være meget fattige, køber hver aften for en halvpenny tællelys, som i deres åbne rum med gennemtræk ikke brænder mere end to timer for pengene, hvorimod elleve siv med hver mindst en halv times varighed kunne købes for en farthing. Sivlyset drypper en stribe smeltet talg på bordet eller gulvet, og man må se efter, at det ikke mod slutningen af dets korte brændetid falder ud af holderen.»

Fra nyere tid meddeler F. G. Savage i sin bog om flora og folkløse i Shakespeares digtning (1923) med en gammel kone som kilde, at fattigfolk brugte rush-lights »og meget foretrak dem for de stinkende og flakkende tællelys lavet af vor bys talgkræmmere, i landsbyerne som regel af bønderkonerne. Rush-lights kostede en kvartpenny stykket eller det samme som tællelys. Omtrent på den tid, da svovlstikkerne blev opfundet (1833), begyndte man at gøre sivlysene meget tykkere, og de solgtes nu for en halvpenny. De har åbenbart været lettere at bruge end tællelysene, der så ofte begyndte at løbe ned ad siderne. Til brug om natten, i syge- og børneværelser blev lyset dæmpet med en skærm, et tyndt stykke perforeret jernhylster, som det skinnede igennem. Det gav sikkerhed mod flyvende gnister og hvis lyset væltede» (40), men gav en skarp kontrast mellem de store runde lyspletter og det omgivende mørke. »Et sådant rushlight brændte altid om natten i min fars soveværelse, og når jeg lå syg« (o. 1850) (41).

Når vægen skulle tændes, anbragte man den i en speciel stage, der havde en sakslignende klemme på en nedadvendt arm. Vægen hældede ca. 45 grader eller lå næsten horisontalt. I en nyere version havde den fri arm yderst en lille platform til at klemme tællelyset fast i; man brugte i en overgangstid åbenbart både siv- og tællelys. Holderens højde varierede fra ca. 8 til 12 tommer (20–30 cm); nogle lamper var beregnet til ophængning. Selv om sivvægen fra tid til anden skulle skubbes lidt op, og man hyppigt måtte anbringe en ny i holderen, var det næppe mere besværligt end at »snyde« (studse) tællelysets væge med en saks (42).

1855 var sivlyset gået næsten af brug i Sussex (43), og 1874 skrives, at det nu kun anvendes lidt og for hvert år mindre. Men i Norfolks mange moser og enge samles stadig store mængder siv, mest af koner. Den bedste kvalitet skal stamme fra gamle grøfter. Der blev tidligere holdt et sivmarked den 2. august i Sprowston i forbindelse med »Magdalen fair«, men det ophørte allerede

1826, og sivmarkedet holdes nu i Artichoke Inn, Norwich. Det tilføres ca. 800 gros (á 12 dusin), hvert indeholdende 12 bundter á 12 whips á ca. 50 siv; prisen plejer at være 6 sh. pr. gros; på grund af svigtende tilførsel kom den de senere år op på 8 sh. Sivlyset bruges i arbejderhuse og små gårde i det sydlige Sussex, sikkert også i nabolaget. Lysestagen minder om et par krøllejern med en blyklump på en af dem, så vægten presser klemmen sammen om vægen. Holderen kan være fæstet til en lang stok eller groft udskåret lysestage af bøgetræ, der stilles på spisebordet. Når vægen er brændt ned til holderen, skubbes den lidt op, det kaldes *mending the candle*. En fordel ved sivlyset er, siger en landmand, at man ved sengetid kan tænde en væge af passende længde og lade den slukke af sig selv (44).

Fra Skotland oplyser John Lightfoot 1777 blot, at to arter *Juncus* anvendes som lysvæge (47), og Walter Gregor 1881 at han kan huske, der i køkkenet hang et par bundter siv beregnet til væger vinteren igennem (48).

O. 1875 anvendes sivlys stadig i det vestlige Irland, anbragt på såkaldte *rush-sticks* (stager) af jern eller træ (43). Man mødes i en mands hus til *pilnos* (peeling night = afbarkningsnat), hvor der fortælles historier. Siden skæres marven i stykker á seks tommer og dypes nogle gange i flydende tælle. Helligtrekongers aften stilles for hvert familiemedlem en sivvæge i en kage af kogedning; de tændes samtidig, og den, hvis lys først brænder ned, skal snart dø (49).

Tyskland og Frankrig

»Den hvide marv fra siv giver rene gode væger i lamperne,« skriver Hieronymus Bock i sin urtebog 1539, 32^r. Om tildannelsen hedder det 1672 (50), at »man skraber kun lidt af sivenes grønne [bark] af, derefter stryger man det andet [marven] helt ud med en kniv; det ligner nu lange spolorm, og det binder fattige folk sammen i små knipper og hænger dem op, at de kan blive godt tørre, så brænder de desto bedre. Derefter lægger man en eller tre i fedt eller olie eller hvor mange man vil.«

Siv til væger i *besen-* eller *trankrüsel* plukket ved fuldmåne gav den bedste marv kaldt *perk*, *pirk*, *peddik*; ved aftagende måne var stænglerne tomme (Ditmarsken) (51). Børn pressede marven ud med en tommelfingernegl (Mähren) (52); vægen af *besenperk* lå i en særlig forarbejdet bølgeblikstud på væglampen (Lüneborg Hede) (53); marven – *riskepit*, *ruskepiid* – blev benyttet i *piidlampen* i stedet for bomuldsvæge (Friesland) (54).

Den franske befolkning brugte ligeledes marven som væge i lamper og vågelys (veilleuses) (55) jnf. s. 31, men ellers foreligger ingen oplysninger herom fra andre europæiske lande, ej heller blandt Nordamerikas indianere (stænglerne anvendes kun til flettearbejder). Helt isoleret står den information, at *Juncus effusus* endnu 1875 dyrkes (sic) til lampevæger i Kina (56).

Anden anvendelse af marven

Norske børn pillede den snehvide marv ud og kaldte den *bomull* (57); heraf lavede de legetøjskurve (Skotland 1777) (47), små kranse og bånd som pynt på krucifikser, kurve, grønne kranse m. m. (Rhini.) (58), ringe, kæder, flettearbejder (Mähren) (52). Af marven flettede man i Böhmen kirmeskranse (kirmes = kirke- eller markedsfest) (59), i Vogeserne små kranse til Kristi legemsfest (60), den blev viklet om julens store lysdekorationer (Siebenbürg. Sachsen) (61).

Fra England berettes 1587, at der af marven dannes »mange smukke fantasifulde ting til bryllupper og andre højtider – såsom små kurve, rammer, kander, borde, kamme, børster, stole, lænestole, punge med snor, bæltter og mange andre sådanne smukke og kuriøse påfund, som mange gør sig den umage at lave og hænge op i deres huse som tegn på god vilje mod den nygifte brud« (62).

I Danmark har nonner pyntet æsker med marven påklisset i mønstre (1794) (63). Fynboerne bandt i 1800-tallet hele marvlængder som kunstfærdige sløjfer på gravkranse eller anbragte sløjferne bag glas og ramme til ophængning i stadsstuen (64).

Noter og henvisninger:

1 F. M. Feldhaus, *Die Technik* (1914) 603, m. fig. 2 Plinius, *Nat. hist.* XVI, 178; XIX, 17; XXI, 114; XXV, 121 (blade af *Verbascum*); XXVIII, 168 (papyrus); XV, 30 nævnes en *oleum iuncinum*; jnf. Hugo Blümmer, *Technologie und Terminologie d. Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern* 2 (1879) 160 f.; Wm. T. O'Dea, *The social history of lightning* (1958) 33. 3 H.-R. d'Allemagne, *Histoire du luminaire* (1891) 656; Tobias Norlund, *Svenska allmogens liv i folksed, folketro och folkdiktning* (1925) 186 f. 4 *Zeitschr. f. Ethnologie* 6 (1874) 201. 5 Aug. Lyttkens, *Svenska växtnamn* (1904–15) 1338; *Fataburen* 10 (1915/16) 164; Sten-Bertil Vide, *Sydsvenska växtnamn* (1966) 325; H. Jenssen-Tusch, *Nordiske Plantenavne* (1867–71) 117, 311; Ove Arbo Høeg, *Planter og tradisjon* (1974) 391 ff.; *Norsk Kulturarv* nr. 7, 1970, 50; *Ordbog over Danmarks Plantenavne* ved Johan Lange 1 (1959) 788; Heinr. Marzell, *Wörterbuch d. deutschen Pflanzennamen* 2 (1972) 1067 f.; H. Heukels, *Voordenboek der nederl. volksnamen van planten* (1907) 129; R. C. A. Prior, *Popular names of British plants* (1879) 37; James Britten og Rob. Holland, *Dictionary of English plant-names* (1886) 85; N. Haillant, *Flore populaire des Vosges* (1885) 176; A. Constantin og P. Grave, *Flore pop. de la Savoie* (1908) 55; W. Romanisches etym. *Wörterbuch* (1935) 4619; O. Penzig, *Flora popolare italiana* 1 (1924) 249; John Cameron, *Gaelic names of plants* (1883) 83 f. 6 Olaus Olavius, *Oekonom.-physisk Beskrivelse over Schagens Kiøbstæd og Sogn* (1787) 113; *Tidsskr. f. Landvæsen* 1 (1798) 20; E. Tang Kristensen, *Jyske almueliv* (1891–94) 3, 6, 8; H. F. Feilberg, *Dansk Bondeliv*, 2. opl. (1898) 47. 7 Karen Thuborg, *Det gamle Harboøre* (ed. H. Ussing 1928) 52. 8 *Den almeennyttige Samler* 1, 30. 9 E. Røstrups notater 1866–78; H. P. Hansen, *Hyrdeliv paa Heden* (1941) 121. 10 *Skattegraveren* 12 (1890) 41. 11 *Museum* 1892 1, 375; Anders Uhrskov, *Dagligt Liv* (1924) 103 f.; Arv og Eje 1961, 42 f. 12 *Skattegraveren* [note 10]. 13 Niels Blicher, *Topographie over Vium Præstekald* (1795) 61; *Tidsskr. for Landvæsen* 1 (1798) 19 f.; *Fra Ribe Amt* 3 (1905) 53; H. F. Feilberg, *Ordbog over jyske almuemål* 3 (1904–11) 210 f.; *Vejle Amts Aarbog* 1926, 9; *Saml. til jydsk Historie og Topografi* 3.5 (1906/08) 234 (fiskerhjem i Skagen o. 1850). 14 *Festskrift til H. F. Feilberg* (1911) 469; *Fra Dansk Folkeminde-*

samling I (1908) 49; Uhrskov [note 11]; Christine Reimer, Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde (1910-19) 477. 15 Feilberg, Bondeliv [note 6] jnf. Feilberg, Ordbog [note 13] 2, 824. 16 Tang Kristensen [note 6] 3, 37; H. P. Hansen, Fra gamle Dage (1921-25) 1, 119; Reimer [note 14] 57, 477. 17 Fra Dansk Folkemindesamling II (1909) 134 (Sydslesvig o. 1850-70). 18 Ordbog over det danske Sprog 18, 1489 f.; Sprog og Kultur 9 (1941) 8; Historisk Aarbog for Thisted Amt 1925, 87. 19 Den almeennyttige Samler 1, 30 efter Georg Rud. Böhmer, Technische Geschichte d. Pflanzen 2 (1794) 495; sml. C. G. Rafn, Danmarks og Holsteens Flora 2 (1800) 479. 20 Flora og Fauna 1894, 109 (Sydfyn); M. J. Lomholt, Bidrag til Nørre Broby Sogns Historie (1932) 44. 21 Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU), svar 12951 på spørgeliste nr. 20, 1955. 22 Thuborg [note 11]. 23 Käthe Seidel, Die Flechtbinse (1955) 174. 24 Båhuslänska Resa (1776) 188 f. 25 Västgötaresa (1747) ed. 1965, 174. 26 Norlind [note 3]. 27 Fataburen 10 (1916) 164. 28 A. J. Retzius, Flora oeconomica Sveciae 1 (1806) 340. 29 Brev fra arkivarie Sten-Bertil Vide 26/5 1976. 30 Fysiske og oekon. Beskriv. over Fogderiet Søndmør 1 (1762) 99. 31 Norges Vextrige 1 (1885) 319. 32 Planter og tradisjon (1974) 391 ff.; kogleaks (Scirpus) blev anv. på samme måde. Marven er slike opp til ganske nylig blitt brukt som veke i tranlamper ... man må tro at denne skikken går langt tilbake: Høeg i Kulturhist. Leksikon for Nordisk Middelalder 15 (1970) 306. 33 Tidsskr. utg. av Rogalands Historielag nr. 5, 1918, 70. 34 Maal og minne 1915, 182. 35 Indberetn. fra en Reise i Færøe 1781 og 1782 (ed. N. Djurhuus 1959) 156. 36 R. Rasmussen, Føroysk plantunøvn (1950) 189; M. A. Jacobsen og Chr. Matras, Føroysk-donsk orðabók (1961) 492. 37 Kulturhist. Leksikon [note 32] 1 (1956) 448 f. 38 »Vision of Piers the Plowman»; Hastings Museum, The »Bygoness» ser. 1 (1947) 12. 39 The natural history of Selborne, cit. efter Gardeners' Chronicle 1871 2, 740 og O'Dea [note 2] 42 ff., 231 f. 40 Shakespeare's flora and folk-lore (1923) 375 f. 41 S. Baring-Gould, Strange Survivals (1892) 111. 42 O'Dea [note 2] 7; Hastings Mus. [note 38] 3 f., 6. 43 Gard. Chron. 1874 2, 417. 44 Ibid. 470. 45 O'Dea [note 2] 232. 46 Henry N. Ellacombe, The plant-lore and garden-craft of Shakespeare (1896) 280. 47 Flora Scotia 1 (1777) 183. 48 Notes on the folk-lore of the North-East of Scotland (1881) 51. 49 John Rhys, Celtic Folklore, Welsh and Manx 1 (1901) 214 f., jnf. Cameron [note 5]; Journal of Amer. Folk-Lore 6 (1893) 261. 50 M. Johannes Colerus, Oeconomia ruralis et domestica (1593) 3. udg. 1672, XVII, 53, 698. 51 Altpreuss. Monatsschr. N. F. 31, 444; Deutsche botan. Monatsschr. 4 (1886) 45; Schlesw.-Holst. Wörterbuch 1 (1925) 298 og 3, 353, 996. 52 Kuhländer Heimatkalender 1966, 122. 53 Eduard Mück, Das alte Bauernleben der Lüneburger Heide (1906) 196. 54 N. J. Waringa, Fryske plantlore (1952) 51. 55 Constantin og Grave [note 5]. 56 Henry Trimen, The journal of botany, British and foreign, n.s. 4 (1875) 106. 57 Høeg [note 5]. 58 J. Niessen, Rheinische Volksbotanik 1 (1936) 58; Jul. Leithaeuser, Bergische Pflanzennamen (1912) 9. 59 Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 11 (1901) 51. 60 Haillant [note 5]. 61 Archiv d. Ver. f. Siebenb. Landeskunde N. F. 40 (1916) 85 f. 62 Thomas Newton (ed.), An Herbal for the Bible (1587), efter Ellacombe [note 46]. 63 Jac. Nic. Wilse, Reise-Iagttagelser i nogle af de nordiske Lande 3 (1794) 230. 64 E. Rostrups notater; Flora og Fauna 1894, 109; egen optegnelse 1965.

Summary

Candle-rush and rushlights

Since classical antiquity the white and porous marrow of rush, most often *Juncus effusus* and *J. conglomeratus*, has been used as wick for tallow, train oil or vegetable oil lamps. This paper deals with the collection and preparation of the marrow and its application in lamps, shaped for the purpose, in Scandinavia, British Isles, Germany, and France – together with the popular plant-names which it gave rise to. Finally the uses of the marrow as a plaything and for various decorations are mentioned.